

مهاجرت تجار بستکی به دبی و تشکیل بستکیه (دوران قاجار و پهلوی)

حبيب الله سعیدی نیا*

عبدالرزاق ملکی**

چکیده

بستکیه محله‌ای است در شرق شهر دبی که در حدود سال ۱۳۰۸ ق/ ۱۸۹۰ م، پس از مهاجرت تجار ایرانی به آنجا تاسیس شده است. این محله در امتداد آبراهه (خوردبی) به طول تقریبی ۳۰۰ متر و با عرض ۱۰۰ متر واقع شده است. محله بستکیه به خاطر بادگیرها، درهای چوبی کنده کاری شده، گچ بری‌های زیبا و چشم نواز از معروفترین اماکن جلب گردشگران و محل دیدار مهمانان رسمی در دبی بوده است. این مکان هم اکنون به یکی از محل‌های گردشگری و توریستی شهر دبی تبدیل شده است. محله بستکیه به دست استادان معمار بستکی و به منظور زندگی و سکونت تجار بستکی و نواحی اطراف آن در شهر ساخته شده است. به طوری که هم اکنون به عنوان قسمتی از تاریخ و فرهنگ دبی و کشور امارات خودنمایی می‌کند. این اثر تاریخی در سال ۱۳۷۹ ش / ۲۰۰۰ م. در سازمان یونسکو به ثبت رسیده است. این پژوهش برآن است تا با نگاهی علمی و با استناد به منابع معتبر فارسی و عربی، دلایل مهاجرت تجار بستکی و نواحی اطراف آن به البستکیه را بیان کند و تاثیرات آن‌ها را در شکل‌گیری و رونق تجاری بستکیه مورد بررسی قرار دهد. پژوهش حاضر به روش علمی تاریخی و با استفاده از تکنیک‌های کتابخانه‌ای و میدانی انجام گرفته است. در این پژوهش فرض بر این است که مهاجرت تجار ایرانی (بستکی) به بستکیه به خاطر توان اقتصادی آنان و افزایش انباشت سرمایه و بهره‌وری بیشتر اقتصادی صورت گرفته است.

واژه‌های کلیدی

بستک، بستکیه، تجارت، مهاجرت، انباشت سرمایه.

* دانشیار گروه تاریخ، دانشگاه خلیج فارس بوشهر (مستول مکاتبات) saeedinia@pgu.ac.ir

** دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ مطالعات خلیج فارس دانشگاه خلیج فارس بوشهر

مقدمه

آن‌ها بنای محله‌ای بنام بستک را در شهر دبی گذاشتند. نامگذاری این محله به بستک به آن علت است که اکثر تجار و کسب‌های که در این محله سکنی گزیدند از تجار و ثروتمندان بستکی بودند که از بستک و سایر نواحی جنوبی ایران مانند بندر لنگه، لارستان، اوز و غیره به دبی مهاجرت کرده بودند. در آن ایام حدود ۶۰ خانوار از بستک و سایر مناطق ایران در آن می‌زیستند. پژوهش حاضر به روش علمی تاریخی و با استفاده از تکنیک‌های کتابخانه‌ای و میدانی انجام گرفته است. در این پژوهش فرض بر این است که مهاجرت تجار ایرانی (بستکی) به بستک به خاطر توان اقتصادی، صدور سرمایه و بهره‌وری بیشتر اقتصادی صورت گرفته است.

جغرافیای طبیعی و انسانی بستک

شهرستان بستک در شمال غربی استان هرمزگان، از شمال به شهرستان لار، از غرب به شهرستان لامرد (در استان فارس) از جنوب به شهرستان بندر لنگه و از غرب به شهرستان خمیر در استان هرمزگان محدود می‌گردد. مساحت بستک $۵۶۵۳/۴$ کیلومترمربع، حدود $۸/۴$ درصد مساحت کل استان هرمزگان را در برمی‌گیرد (سالنامه آماری استان هرمزگان، ۱۳۸۰: ۵).

شهر بستک با پهنه‌ای حدود ۵۰ کیلومترمربع در شمال شهرستان بندر لنگه، در ۲۷ درجه و ۱۲ دقیقه پهنای شمالی و ۵۴ درجه و ۲۲ دقیقه درازای خاوری نسبت به نیمروز گرینویچ قرار دارد و بلندی آن از سطح دریا ۴۰۰ متر است (افشارسیستانی، ۱۳۷۸: ۱۸۹).

جمعیت بستک در حد فاصل سالهای $۱۲۸۰ - ۱۲۶۰$ ش / $۱۹۰۱ - ۱۸۸۱$ م بالغ بر ۱۰ هزار نفر بوده است (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان هرمزگان، ۱۳۶۵: ۲).

در حدود سال ۱۳۰۸ ق / ۱۸۹۰ م گروهی از تجار منطقه بستک که در آن زمان تحت حاکمیت و سیطره خوانین منطقه مانند صولت الملک قرار داشت از این منطقه به کشور امارات و دیگر کشورهای عربی مهاجرت کردند. منطقه بستک از مناطق پر رونق اقتصادی در نیمه دوم قرن نوزدهم بوده است با توجه به انباشت سرمایه‌ای که در دست تجار آنها وجود داشت برای صدور سرمایه و رونق تجاری خود، به گسترش روابط تجاری با سایر کانون‌های اقتصادی و تجاری جهان چون هندوستان، انگلستان و کشورهای عربی حاشیه جنوبی خلیج فارس اقدام نمودند. یکی از این مناطق که بنا به دلایلی همچون بافت تاریخی شهری و مناسب بودن بستر برای گسترش فعالیت‌های اقتصادی، البستک بود که با مهاجرت تجار بستکی به آنجا رونق و ترقی زیادی پیدا کرد.

این مهاجرت‌ها به دلایل مختلفی صورت گرفت که یکی از مهمترین آن‌ها پیدا کردن راهی برای تجارت و بازرگانی با کشورهای دیگر و به دست آوردن منافع اقتصادی بوده است. تجار بستکی علاوه بر دبی با مراکز اقتصادی دیگری همچون بمبئی نیز ارتباط تجاری داشتند. آن‌ها برای گسترش فعالیت‌های تجاری، دفاتری در بمبئی و دبی ایجاد کردند و میان آن دفاتر همواره ارتباط تجاری برقرار بود.

در آن زمان رقابت‌های شدید بین روسیه و انگلستان و نگاه انحصارگرایانه انگلستان در جنوب ایران تاثیر منفی بر اقتصاد ایران گذاشته بود و همین مساله هم مزید بر علت گردید تا قسمتی از سرمایه و سرمایه‌داران از ایران خارج گردند. تجار و کسبه بستک و نواحی اطراف آن نیز از این قاعده مستثنی نبودند و یکی از شهرهایی را که برای تجارت مناسب دیدند، شهر دبی بود.

معنای گردنه ساسان است.

دخمه‌ها یا به زبان بستکی دهمه در شمال بستک و زیر کوه گاوبست و سکوه‌های آن جا که محل قرار دادن و گذاشتن مردگان بر روی آن‌ها بوده و نیز همچنین وجود خطوط موجود بر روی سنگهای قدیمی در تنگ پی در کوه گاوبست^۱ که شبیه خطوط پهلوی و میخی قبل از اسلام است و نیز نقاشی‌های قدیمی موجود در غارهای این کوه نشان دهنده این قدمت است (سلامی، ۱۳۷۳: ۲).

اما با وجود این قدمت تاریخی منطقه بستک، قبل از آن که حکومت نیمه مستقل محلی لارستان به وسیله الله وردی خان سردار شاه عباس اول صفوی در سال ۱۰۰۹ ق/ ۱۶۰۱ م بر چیده شود، نامی از بستک و جهانگیریه در حوادث و جریان‌های تاریخی که منشا اثری باشد دیده نمی‌شود (سلامی، ۱۳۷۳: ۸۵). لذا بستک تا سال ۹۰۰ ق محل گمنامی بود که از سه ده کوچک نزدیک به هم در شرق نخلستان فعلی مخدان تشکیل شده بود. به طوری که یکی از سیاحان انگلیسی که در زمان شاه عباس اول و پس از فتح لارکه به سمت بنادر رفته، از نقاطی بنام پتا و کوه‌رنگ که همان فتویه^۲، کوخرد^۳ و هرننگ^۴ است نام برده ولی از شهر بستک هیچ اسمی نمی‌برد (سلامی، ۱۳۷۳: ۱۰۰).

تاریخ بستک با ورود مشایخ بنی عباس به بستک و مشایخ مدنی به کمشک^۵ و بستک در زمان نادرشاه افشار شروع می‌شود. این منطقه (کمشک) در زمان نادرشاه افشار دارای ۴ قلعه و حتی مدرسه بوده است و به نوعی مرکزیت داشته و به خاطر همین اهمیت‌ها بوده است که مشایخ مدنی، آنجا را برای اقامت خود و طریقت ارشاد انتخاب کردند (سلامی، ۱۳۷۳: ۸۵).

مشایخ مدنی از سادات حسینی و ساکن مدینه بودند که به دعوت مشایخ بنی عباس، جهت تبلیغ دین به منطقه

مردم بستک به زبان اچمی یا گویش بستکی سخن می‌گویند که از دسته زبانهای پارسی جنوب غربی ایران است. آب و هوای شهرستان بستک به علت دوری از دریا و قرار گرفتن در نیمکره جنوبی و نزدیکی به خط استوا گرم و خشک است. میزان بارندگی سالانه در این منطقه کم و در حدود «۲۲۷/۳۲» میلیمتر است (پدیدار، ۱۳۸۲: ۴).

در شهرها و روستاهای ساحلی مانند بندرعباس، خمیر، لنگه، کنگ و غیره تا سواحل بوشهر از قدیم الایام تاکنون مردم به علت نبودن آب شیرین، در مسیر سیلاب، آب انبارهای مخصوص جهت ذخیره آب باران می‌ساخته‌اند به طوری که جهانگیریه قدیم و بستک امروزی و روستاهای آن نیز از این قاعده مستثنی نبوده است. این آب انبارها در زبان محلی به «برکه» معروف است (نوربخش، ۱۳۸۱: ۱۶).

پیشینه تاریخی

داستان‌ها و روایت‌های محلی که سینه به سینه نقل شده حکایت از آن دارد که منطقه بستک حداقل تا قرن ۴ و ۵ هـ ق جایگاه و مأمن زردشتیانی بوده که بعد از حمله اعراب مسلمان به ایران، در این منطقه ساکن بوده‌اند. در زبان محلی به این زردشتیان «گبر» یا گور گفته می‌شد.

دلایل و قراینی وجود دارد که دال بر قدمت منطقه بستک و حضور زردشتیان در این منطقه است از جمله آنها می‌توان به وجود آثار و بناها و قنات‌های قدیمی اشاره کرد که به قلعه گبری‌ها، چاه‌ها و قنات‌های گبری معروف هستند، همچنین وجود اسامی برجای مانده در این منطقه مانند گری سسین در جنوب شرقی بستک حکایت از قدمت این منطقه دارد که گری همان گریوه لغت پهلوی است که به معنای گردنه و پشته سسن مخفف کلمه ساسان است که روی هم رفته به

بستک آمدند معروف‌ترین فرد خاندان شیخ احمد مدنی است (بالود، ۱۳۸۴: ۴۳).

از تاریخ ۱۱۲۷ ق/۱۷۱۵ م نام منطقه بستک تحت سلطه شیخ احمد مدنی به جهانگیریه معروف گردید زیرا قلمرو تحت فرمان او حدوداً یک ششم ایران فعلی را در برداشت. برخی هم عقیده دارند نام فرامرزان که اولین یا دومین پایگاه شیخ بوده، به جهانگیریه معروف شد (سلامی، ۱۳۷۴: ۳۷).

پس از آن که محمدخان بلوچ از سرداران معروف نادر به جرم طرفداری از سلطنت شاه تهماسب مورد تعقیب نادر شاه قرار گرفت، پس از گریزهای فراوان با راهنمایی‌های شیخ سعید بستکی به کمشک نزد شیخ احمد پناهنده شد که سرانجام تهماسب قلی خان جلایر از طرف نادر با سی هزار نفر لشکر در تعقیب محمد خان بلوچ وارد فرامرزان شد (موحد، ۱۳۷۳: ۶۸).

شیخ احمد به اتهام اینکه سردار بلوچ را پناه داده بود و همچنین به خاطر این که مریدان وی با قشون نادر جنگیدند دستگیر و در سال ۱۱۴۷ هـ. ق/۱۷۳۵ م در شیراز به دار آویخته شد (بنی عباسیان بستکی، ۱۳۳۹: ۵۳-۵۲).

مشایخ بنی عباسی باز ماندگان خاندان عباسیان در بغداد بودند که بعد از حمله هلاکو خان به بغداد و فتح آن در سال ۶۵۶ ق/۱۲۵۸ م خود را به ایالت فارس که به سبب درایت و هوشیاری اتابکان فارس از تعرض مصون مانده بود، رساندند و آنجا ساکن شدند. مشایخ و خوانین بنی عباس نسب خود را به عباس بن عبدالمطلب عموی پیامبر می‌رسانند (بنی عباسیان بستکی، ۱۳۳۹: ۹-۸). نخستین شخص از مشایخ بنی عباس که وارد بستک شد، شیخ محمد بود که در سال ۹۳۸ هـ. ق/۱۵۳۲ م در دوره شاه تهماسب اول با اتباع وبستگان خود از خنج^۱ به بستک نقل مکان کرد و در آنجا اقامت دائم گزید (موحد، ۱۳۷۳: ۳۲).

در دولت آل زند بندرعباس و سایر بنادر متعلق به آنجا را خوانین بستک اجاره می‌کردند (سدیدالسلطنه کبابی، ۱۳۶۳: ۷۳۵). یکی از معروف‌ترین خوانین بستک حاجی مصطفی خان بستکی بود. از حوادث مهم دوران او حمله به بندرعباس به فرمان ناصرالدین شاه و آزادی این شهر از اشغال نماینده حاکم مسقط بود (بنی عباسیان بستکی، ۱۳۳۹: ۲۴۳). حاجی مصطفی خان پس از ۴۳ سال حکمرانی بستک و جهانگیریه، بنادرلنگه، شیبکوه و جزایرتابعه، در سال ۱۲۹۹ ق/۱۸۸۲ م دار فانی را وداع گفت و در بستک مدفون گردید (تقوی، ۱۳۷۹: ۲۴).

یکی دیگر از خوانین مشهور بستک محمدتقی خان صولت الملک بود که در زمان او مراودات تجاری میان بستک، بنادر هندوستان، انگلستان و بنادر خلیج فارس همچون دبی گسترش یافت و گروهی از تجار بستکی به آن جا مهاجرت کردند و در منطقه‌ای بنام بستکیه توطن اختیار کردند.

آخرین فرد از مشایخ بنی عباسی که در بستک به حکومت رسید، محمد اعظم خان بنی عباسیان فرزند سطوت الممالک است. وی پس از پدرش از طرف دولت وقت سمت بخشداری را در بخش‌های مختلف لارستان از جمله بستک داشت و از تاریخ قرون اخیر لارستان و بنادر خلیج فارس و وقایع آن، اطلاعات عمیق و دقیقی داشته است. وی با توجه به این اطلاعات خوبی که از منطقه جهانگیریه و بستک داشت، موفق شد در سال ۱۳۳۹ ش/۱۹۶۰ م کتاب تاریخ جهانگیریه و بستک را تألیف کند (موحد، ۱۳۷۳: ۵۲).

محمد اعظم خان در سال ۱۳۴۶ ش/۱۹۶۷ م دار فانی را وداع گفت و با وفات وی و با توجه به این که اجرای قانون اصلاحات ارضی به طور کلی سیستم حکومت فتودالیسم را محکوم می‌کرد، به دوران

بعدها با جدا شدن هند و پاکستان از همدیگر و همچنین کشف و استخراج نفت در کشورهای عربی حوزه خلیج فارس و رونق اقتصادی و تجاری آن مناطق، بازرگانان بستکی دفاتر تجاری خود را به این کشورها منتقل کردند. رونق تجارت بستک تا سال ۱۲۰۰ ق/ ۱۷۸۶ م ادامه داشت ولی پس از آنکه حکام بستک بر بنادر لنگه، مغویه و کنگ دست یافتند، تجار بستک کم کم به بندر لنگه و سواحل خلیج فارس نقل مکان نمودند. به هر حال دوران اوج و شکوه بستک و نواحی اطراف آن تا سال ۱۳۰۰ ه. ق بوده است که پس از آن به سرعت روبه افول نهاد (موحد، ۱۳۷۳: ۱۷۰).

تجار بستکی بعدها بنا به دلایل مختلف در آن کشورها ماندگار شدند. اما علی رغم اینکه خود آنها و حتی نوادگان آنها بستک را ندیده‌اند، با سرزمین آبا و اجدادی خود در ارتباط مداوم هستند. در حال حاضر بسیاری از اهالی بستک جهت کسب و کار و امرار معاش به کشورهای حوزه خلیج فارس سفر می‌کنند. بسیاری از طرح‌های عمرانی همچون آسفالت در جاده‌های مختلف بین شهری و روستایی، احداث شبکه برق، ساخت مدرسه، بیمارستان، درمانگاه و غیره در مناطق مختلف بستک با همت و هزینه همین تجار ساکن کشورهای عربی حوزه خلیج فارس به انجام می‌رسد (موحد، ۱۳۷۳: ۱۷۱).

جغرافیایی طبیعی و انسانی بستکیه

بستکیه یا (البستکیه) نام محله‌ای بسیار قدیمی و تاریخی در امارت دبی از امارات متحده عربی است. بنای این محله توسط ایرانیان مهاجر از شهرستان بستک استان هرمزگان که در آن زمان یکی از ولایات ایالت فارس بود، از سال ۱۳۰۷ ق/ ۱۸۹۰ م. به بعد صورت گرفته است (رحمه، ۲۰۰۶: ۶۳).

حکمرانی ۲۵۰ ساله بنی عباسیان بستک پایان داده شد (موحد، ۱۳۷۳: ۵۳-۵۲).

از جمله اقدامات محمد اعظم خان این بود که جزیره کیش را به نمایندگی از طرف سایر اقوام و خویشاوندان که در تملک فرزندان محمد رضاخان بستکی بود در قبال مبلغ سیصد هزار تومان در سال ۱۳۳۶ ش/ ۱۹۵۷ م به دولت واگذار کرد و سند آن را نیز امضا کرد (موحد، ۱۳۷۳: ۷۵).

در زمان رضاشاه پهلوی منطقه بستک و جهانگیریه با همین نام جز شهرستان لار قرار گرفت. بعد از قانون تقسیمات کشوری در سال ۱۳۱۶ ش/ ۱۹۳۷ م این منطقه به نام بخشداری بستک نام گذاری شد و جزء شهرستان لار قرار گرفت. در سال ۱۳۳۲ ش/ ۱۹۵۳ م قسمت‌های ساحلی به نام لنگه از شهرستان لار جدا شد و بستک جزء بندر لنگه قرار گرفت (موحد، ۱۳۷۳: ۸). بخش بستک تا سال ۱۳۸۰ ش/ ۲۰۰۱ م جزیری از شهرستان بندر لنگه بود اما از این سال به شهرستان تبدیل شد (موحد، ۱۳۷۳: ۱۱۵).

وضعیت اقتصادی بستک

اقتصاد منطقه بستک تا حدود زیادی تحت تأثیر اقتصاد کشورهای جنوبی خلیج فارس است. در قرن نوزدهم میلادی بازرگانان و تجار بستکی در شهرهای بمبئی و کلکته هندوستان و همچنین کراچی پاکستان دارای دفاتر تجاری بودند. چنان‌که به گفته عباس انجم روز: «مردم بستک از بازرگانان قدیمی جهانگیریه لارستان هستند که اکثراً در کشورهای هند، پاکستان، امارات متحده عربی، قطر، بحرین، کویت و بنادر شرقی عربستان سعودی تجارت و کسب و کار دارند و روابط بازرگانی آنها در سطح بین‌المللی است» (انجم روز، ۱۳۷۵: ۷).

بودند که تلفظ عربی واژه بادگیر فارسی است. در بیرون، خانه‌ها به هم چسبیده یا به هم نزدیک هستند و کوچه‌های تنگ و باریک میان خانه‌ها فاصله انداخته است، به طوری که در بیشتر اوقات روز اطراف خانه‌ها سایه بندان است، بستگی‌ها در دبی با هنر نمایی استادان بزرگی چون استاد محمد معمار و استاد محمد صالح البنا و حاج ایسا (عیسی) و دیگران، بناهای یادبود و خانه‌ها و مغازه‌هایی دلنشین ساختند (خلفان‌الروم، ۱۹۸۸: ۸۴).

در محله بستکیه کوچه‌های تنگ و باریک در افزایش سرعت باد نقش مهمی دارند. محله بستکیه یکی از مناطق مهم گردشگری و تاریخی امارت دبی است. تمام ساختمان‌های محله بستکیه با گچ، سفید کاری شده است. درب و پنجره‌ها از چوب و الوارهایی که از خارج و بعضی هم که در محل خود ساخته‌اند به کار رفته است. نمای عمومی ساختمان‌ها شکل معمولی دارد و اغلب ساختمان‌ها شکل عادی داشته، به هم چسبیده‌اند و در اطراف بعضی خانه‌ها کوچه‌های تنگ و باریک بین آنها وجود دارد. اغلب خانه‌ها دارای سردر مخصوص هستند به این ترتیب که جلودر دو یا چهار ستون از سنگ و گچ ساخته، روی آن گنبد مخصوصی ساخته بودند و در اطراف آن سکویی تعبیه می‌کردند که این سردر که در بعضی اوقات دارای مجسمه‌هایی هم هست نشانه ثروت و مکننت صاحب خانه است. در همه ساختمان‌ها پنجره‌ها از کف اتاق پایه گذاری شده‌اند. سقف اتاق‌ها از تیر چوب معروف به «چندل» که از هند و مومباسا می‌آوردند ساخته شده است. روی چوب‌ها نوعی از حصیر که «منگور» نام داشت و همچنین از شاخه تراشیده نخل خرما که «گردنه» یا سوند نام دارد و به شکل زیبایی تراشیده شده بودند استفاده شده‌است (خلفان‌الروم، ۱۹۸۸: ۸۵).

محله بستکیه در قسمت خشکی دبی از خور دبی در قسمت شرقی دبی واقع شده است (رحمه، ۲۰۰۶: ۷۵). وسعت محله بستکیه در حدود ۶۰ هزار متر مربع است و دارای تعداد ۵۲ خانه مسکونی قدیمی است. خانه‌ها با سبک خاصی ساخته شده است. محله بستکیه در کنار خور دبی و در جنوب غربی خور در بر دبی قرار دارد. اما منطقه بر دیره در مقابل محله بستکیه در سمت شمال خور واقع شده‌است. محله «بستکیه» در حدود ۳۰۰ متر در امتداد طول خور از مغرب رو به مشرق و ۲۰۰ متر عرض در عمق داخل شهر دبی ادامه یافته است. قسمت شمالی محله بستکیه در لب خور دبی قرار دارد. محدوده بستکیه از شمال به خور دبی، از جنوب به فلکه بستکیه، از مغرب به بازار دبی (عکس شماره ۱) و قلعه فهیدی و از سمت مشرق به مقبره و خور محدود می‌گردد.

خانه‌هایی با معماری قدیمی (عکس شماره ۲)، کوچه‌های باریک و بادگیرهای مرتفع (عکس شماره ۳)، نشان از نوع زندگی مردم در دبی قدیم دارند. این بادگیرها (عکس شماره ۴) فقط جنبه تزئینی نداشته‌اند، از آنها برای خنک کردن منازل (قبل از بهره‌گیری از انرژی الکتریکی) استفاده می‌شده است. حکومت دبی اکنون در حال مرمت این محله است (عکس شماره ۵ و ۶) تا از آن به عنوان یک دهکده توریستی (عکس شماره ۷) استفاده کند (رحمه، ۲۰۰۶: ۱۳۲).

مصالح ساختمان خانه‌های بستکیه از سنگ‌های مرجانی که از دریا بیرون می‌آوردند و گچ و آهک بوده است. درب و پنجره آنها از چوب‌های قیمتی «ساج» و «تیک» و دیگر چوب‌های گران قیمت که از هند و مومباسا وارد می‌شد، ساخته بودند. همچنین تزیینات دیواری از گچ و شیشه‌های رنگارنگ ساخته بودند. در بالای خانه‌هایشان برای تهویه خانه‌ها برج‌هایی هوایی ساخته بودند که آن را «البراجیلی» می‌نامند ساخته

می‌کرد محدود شد. کشف حجاب و بافت بسیار سنتی جنوبی‌ها هم در این مهاجرت‌ها بی‌تاثیر نبوده است چرا که مشترکات اجتماعی، فرهنگی زیادی میان مردم جنوب ایران و مردم کشورهای عربی مانند دبی وجود داشت. همین امر موجب شد تا تجار و مهاجرین بستکی مورد پذیرش و حمایت مردم دبی قرار گیرند.

یکی دیگر از دلایل و شاید مهم‌ترین دلیل مهاجرت اولیه بستکی‌ها به کشورهای حوزه خلیج فارس و به خصوص کشور امارات متحده عربی، گسترش روابط تجاری و افزایش سرمایه خود بوده است. در سالهای حدود ۱۳۰۷ ق/ ۱۸۹۰ م بازرگانانی که در بستک به تجارت مشغول بوده‌اند، برای توسعه حوزه تجاری خود به مراکز جدید تجاری نیاز پیدا کردند. چون هندوستان به عنوان یکی از مستعمره‌های انگلیس دارای رفت و آمدهای فراوان بود و به بندری برای تبادل کالاها و اجناس تبدیل گردیده بود. بدین منظور دفاتری در کشورهای عربی و هندوستان ایجاد کردند. بمبئی یکی از بزرگ‌ترین بندرهای تجاری آن زمان بوده است. برای این که روابط تجاری بین دفاتر بمبئی و ایران برقرار گردد، بستکی‌ها مراکزی برای کسب و کار در کشورهای عربی نیز ایجاد کردند.

در آن زمان درگیری‌های میان دولت انگلیس و روسیه در ایران بر سر در اختیار گرفتن خاک ایران بود. این امر تأثیر بسیار منفی بر اقتصاد ایران گذاشته بود. این دلیل موجب خروج سرمایه‌ها و سرمایه‌داران و تجار از ایران گردید. تجار و کسبه بستک نیز از این امر مستثنی نبودند. یکی از شهرهایی که برای تجارت مناسب دیدند، شهر دبی بود (محمدیان کوخری، ۲۰۰۸: ۵۳).

ورود بستکی‌ها به آن سرزمین باعث شکوفایی اقتصاد و توسعه فعالیت‌های صنعتی گردید. این موضوع همزمان با اکتشاف نفت در کشورهای عربی خصوصاً

بیشتر خانه‌های بستکیه دو طبقه بود و نوع معماری آن که از مناطق گرمسیر جنوب ایران به دبی آورده شده بود، کاملاً با آب و هوای دبی سازگاری داشت. ایوان‌های بلند همراه با صفاهای عمیق که از تابش مستقیم آفتاب به اتاق‌ها جلوگیری می‌کرد. ولی بارزترین ویژگی این محله در واقع بادگیرهای آن است و نشان ایرانی بودن آن حتی در نامی که عرب‌ها به آن دادند یعنی برجیل که معرب بادگیر است، به خوبی مشهود است (خلفان الروم، ۱۹۸۸: ۸۵).

نامگذاری این محله به «محله بستکیه» بدان خاطر است که در سال ۱۳۰۷ ق/ ۱۸۹۰ م تجار ثروتمندی از منطقه بستک ایران به آنجا مهاجرت کرده بودند و بنیانگذار این محله شده‌اند.

دلایل مهاجرت بستکی‌ها به امارت دبی

در حد فاصل سالهای ۱۳۰۷-۱۲۸۶ ق/ ۱۸۹۰-۱۸۷۰ م، تعدادی از مردم منطقه بستک که در آن زمان تحت حاکمیت محمدتقی خان صولت‌الملک قرار داشت، از ایران به کشور امارات و دیگر کشورهای عربی مهاجرت کردند. محمدتقی خان مردی متین، سیاستمدار و معروف بود و امنیت و آرامش را در منطقه خود برقرار ساخته بود (بنی عباسیان بستکی، ۱۳۳۹: ۲۸۷).

مهاجرت بستکی‌ها و به طور کلی هریک از این تجار ثروتمند، بنا به دلایلی از بستک و بندر لنگه به دبی صورت گرفت که از جمله آن‌ها این بود که تجارت بندر لنگه بیشتر در ارتباط با هند و همیشه متأثر از روابط دولت انگلیس با دیگر مناطق در خاورمیانه بود (محمدیان کوخری، ۲۰۰۸: ۲۰). دیگر آن که با روی کار آمدن رضاشاه و تصویب قانون تجارت، فعالیت بازرگانان در بندر لنگه که قبلاً مانند بندر آزاد عمل

مهمی در مدیریت دبی دارند. خانواده آل کاظم پس از آمدن به دبی به بمبئی رفتند و به تحصیلات عالیه پرداختند و چندین تن آن‌ها از مقامات عالی امارات اند و در بین دانشگاهیان معروف هستند.

نیاکان حاج محمد بوخش هم از تجار معروف دبی بودند که هم اکنون فرزندان او مناصب مهمی در شهرداری دبی دارند. عباسی‌ها هم از خاندانی بودند که از جناح بستک به دبی مهاجرت کردند. هم اکنون حاج عقیل وحاج ابراهیم عباسی و فرزندان آنها به تجارت در سطح گسترده بین دبی و کشورهای مختلف مشغول هستند. آن‌ها در سالهای اخیر اقدام به تاسیس شرکتهای تجاری در شهرهای مختلف ایران از جمله تهران، مشهد، شیراز، اصفهان و همدان کرده‌اند و حتی در خود منطقه بستک و جناح کارخانه‌های قند و شکر، دستمال کاغذی، نمک صنعتی و خوراکی راه اندازی نموده‌اند.

مصطفی عبداللطیف هم یکی از تجار معروف بود که از بندرلنگه به دبی رفت و نوادگان او اکنون از جمله بزرگ‌ترین صاحبان برج‌های آسمان خراش دبی هستند. یکی دیگر از این خانواده‌ها بن عباس است که در زمان رضا شاه به دبی رفتند و فرزندان این خاندان هم اکنون از تجار معروف الکترونیک هستند. سرانجام باید از خانواده گرگ نام برد که آن‌ها هم از بازرگانان بندرلنگه بودند و به دبی رفتند. عیسی گرگ (قرق) اکنون سفیر امارات در لندن است.

البته عده‌ای دیگر نیز در این محله اقامت داشتند که بستکی نبودند. مانند رئیس حسن سعدی که از منطقه اوزلار بود و فرزندانش اکنون یکی از بزرگترین شرکت‌های کشتی رانی را در خلیج فارس اداره می‌کنند.

مهاجرت بستکی‌ها موجب رونق تجارت و افزایش کسب و کار در منطقه بستکیه و سایر مناطق دبی شد و

امارات شد. شیوخ امارات به دنبال به دست آوردن نفت، پای انگلیسی‌ها و آمریکایی‌ها را به سرزمین خود باز کردند. انگلیس و آمریکا با احداث پالایشگاه‌ها و راه اندازی شرکت‌های نفتی، کلیه امتیازات نفتی امارات را در انحصار خود گرفتند تا آن‌که به مرور زمان شیوخ امارات توانستند اندکی از این معضل را بکاهند (العبودی، ۱۹۸۹ م: ۱۱۲).

مهاجران به دبی هر کدام در جایی اقامت گزیدند و فقط این زروانی‌ها (زرعونی)^۷ و بستکی‌ها بودند که در مکانی نزدیک به هم خانه ساختند و محله خاصی برای خود بنا نهادند. البته محله زرعونی‌ها چندان گسترده نبود و زود از بین رفت ولی محله بستکی‌ها، چون ساکنان آن از تجار بودند، آباد گشت و پنا برجها ماند (رحمه، ۲۰۰۶: ۱۵).

از مشهورترین افراد و خانواده‌های ثروتمندی بستکی که در محله بستکیه سکونت اختیار کردند، می‌توان به این افراد اشاره کرد: حاج محمد عقیل آل عرشی بستکی، شیخ مصطفی بن عبداللطیف عباسی، حاج عبدالقادر عبدالله عباسی، حاج عباس عبد الله عباسی، حاج محمد فاروق، حاج محمد حاجی میرزا ابوالقاسم، حاج عبدالله بهزاد، حاج محمد صالح فکری، حاج محمد عقیلکاظم، حاج ملا عبدالکریم واحدی، حاج محمد امین بن حاج محمد عقیل فکری (محمدیان کوخری، ۲۰۰۸: ۱۲۲).

خانواده عقیلی از بازرگانان معروف بندر لنگه و تاجر مروارید بودند و در بمبئی، کراچی، بحرین، کویت و حتی پاریس دفتر داشتند. با آمدن به دبی تجارت آنها گسترش یافت. فرزندان آن‌ها در حال حاضر از سرمایه داران بزرگ دبی به حساب می‌آیند.

خانواده فکری از بندر لنگه با هند تجارت می‌کردند. دامنه فعالیت‌های آنان تا بصره و عدن هم می‌رسید. آن‌ها در دبی ماندند و اکنون فرزندان آنها مناصب

اولیه بازسازی کردند سر انجام در سال ۱۳۸۵ ش / ۲۰۰۶ م باز سازی بستکیه به پایان رسید.

در حال حاضر بسیاری از خانه های این محله به عنوان موزه، رستوران، کتابخانه و جاهای دیدنی دیگر مورد بهره برداری قرار می گیرد و این امر موجب شده است تا بستکیه به یکی از مکان های مهم گردشگری دبی تبدیل گردد (هفته نامه فستیوال، ۲۰۰۶: ۱۸ و ۱۳). درحالی که در ناحیه شمالی خور ساختمان ها و بناهای جدید و مدرن چشم ها را خیره می کند، قسمت جنوبی خور با تعدادی از ساختمان ها و بناهای تاریخی واقع در منطقه تجار قدیم در منطقه بستکیه همچنان باقیمانده است. هر چند این ناحیه نیز از تغییرات سریع در امان نمانده است.

سیاست و تصمیم فعلی حکام دبی بر ترمیم و احیای خانه های بستکیه بر مبنای معماری قدیم است. تا چشم اندازی برگزیده در برابر بازدیدکنندگان و ساکنان آنجا باشد. در حال حاضر در برخی خانه ها بر روی عموم بازدیدگان باز (عکس شماره ۸) و کار مرمت برخی خانه های دیگر نیز در حال انجام است (الکویتی، شماره ۱۸۱: ۶).

نتیجه

بستکیه منطقه ای است که پس از مهاجرت تجار ایرانی ناحیه بستک به شهر دبی در حدود سال ۱۳۰۷ ق/ ۱۸۹۰ م ایجاد گردید. سبک مورد استفاده در آنجا همان سبک خاص معماری جنوب ایران است. مهاجرت مردم جنوب ایران به امارات بر خلاف بیشتر مهاجرت ها که به خاطر مشکلات اقتصادی و فشارهای مالی انجام می شده است، به دلیل توان بالای اقتصادی و پیدا کردن مناطقی جهت سرمایه گذاری و سود آوری بیشتر صورت گرفت. چرا که مهاجرت گروهی از تجار

تجار بستکی از طریق گسترش روابط تجاری خود با کانون های اقتصاد منطقه ای مانند بندرها شمالی و جنوبی خلیج فارس و اقتصاد بین المللی همچون انگلستان و هندوستان، موفق به کسب منافع و درآمدهای زیادی شدند.

بستکی ها تا اواخر دهه شصت میلادی در بستکیه زندگی می کردند ولی به تدریج به محله های دورتر که معماری امروزی تری داشت، نقل مکان کردند. این نقل مکان موجب کاهش روابط و حجم مبادلات تجاری بستکیه با سایر مراکز اقتصادی شد لذا بستکیه جایگاه اولیه خود را در تجارت از دست داد و اقوام دیگری از مناطق هند و پاکستان در آنجا ساکن شدند این امر موجب شد که محله بستکیه بسیاری از بافت اولیه شهری و معماری خود را از دست بدهد (محمدیان کوخری، ۲۰۰۸: ۱۲۵-۱۲۳) این وضع تا اواخر سال های دهه هشتاد میلادی ادامه داشت که بسیاری از خانه ها یا مخروبه شدند یا به وسیله صاحبانشان تخریب و ساختمان های جدیدی به جای آن ها بنا گردیدند (محمدیان کوخری، ۲۰۰۸: ۱۳۶).

در سال ۱۳۷۱ ش/ ۱۹۹۳ م حکومت دبی برنامه ای را به تصویب رساند که طی یک دوره زمانی پانزده ساله، محله بستکیه را ترمیم و احیا کند (هفته نامه فستیوال، ۲۰۰۶: ۱۲). در مرحله اول سکوهای کناره خور دبی را ایجاد کردند. سپس کوچه ها و معابر آنجا ترمیم شد. این کار تا سال ۱۳۷۴ ش/ ۱۹۹۶ م ادامه داشت. در مرحله بعد برای بازسازی بستکیه در چند مرحله کارشناسان به بستک در ایران مسافرت کردند و با تهیه عکس ها و فیلم هایی از آنجا، با ساختمان ها و نوع معماری خاص جنوب ایران از نزدیک آشنا شدند سپس با بهره گیری از سبک معماری ایرانی به بازسازی آنجا پرداختند و ساختمان های باقی مانده را به شکل

از جمله نشانه‌های این رونق اقتصادی ایجاد تجارت خانه‌های جدید و به تبع آن، تأسیس شرکت‌های تجاری و صنعتی بود که از طریق آن با مراکز مختلف اقتصادی جهان ارتباط تجاری برقرار کردند و به درآمدهای زیادی دسترسی پیدا کردند.

در حال حاضر بستک به مکانی توریستی در کشور امارات تبدیل شده است و حکومت دبی اقداماتی را در راستای بازسازی و شکوفایی این محله انجام داده است. این اثر تاریخی در سال ۱۳۷۹ ش/ ۲۰۰۰ م. در سازمان یونسکو به ثبت رسید.

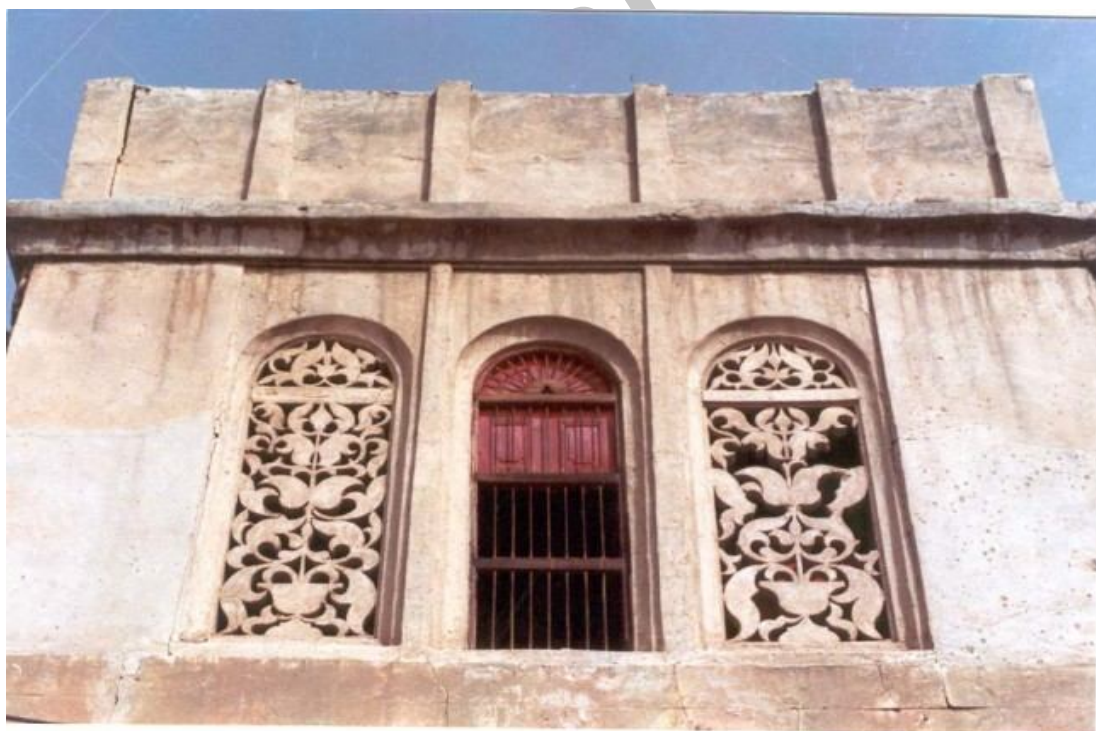
و بازرگانان بستکی و نواحی اطراف آن به شهر دبی باعث شکوفایی اقتصادی و توسعه فعالیت‌های صنعتی آنجا گردید. تجار بستکی ابتدا در هندوستان و به خصوص شهر بمبئی فعالیت می‌کردند. ولی چون هندوستان در آن زمان تحت سیطره انگلیسی‌ها قرار داشت، تجار بستکی برای گسترش تجارت خود مراکزی در کشورهای عربی و به خصوص شهر دبی تأسیس کردند که البته علت اصلی این گستره وسیع فعالیت تجاری، فراوانی سرمایه و توان اقتصادی بالای آنان بود که این مساله به نوبه خود موجب رونق و شکوفایی اقتصادی این شهر گردید.

Archive of SID

عکس‌ها:

عکس شماره ۱: تصویری از بازار قدیمی دبی که اکثر تجار آن از مهاجران بستکی ساکن بستکيه بودند.

عکس شماره ۲: تصویری از یکی از خانه‌های قدیمی بستکيه

عکس شماره ۳: نمونه ای از بادگیرهای خانه های محله بسکیه (۱)

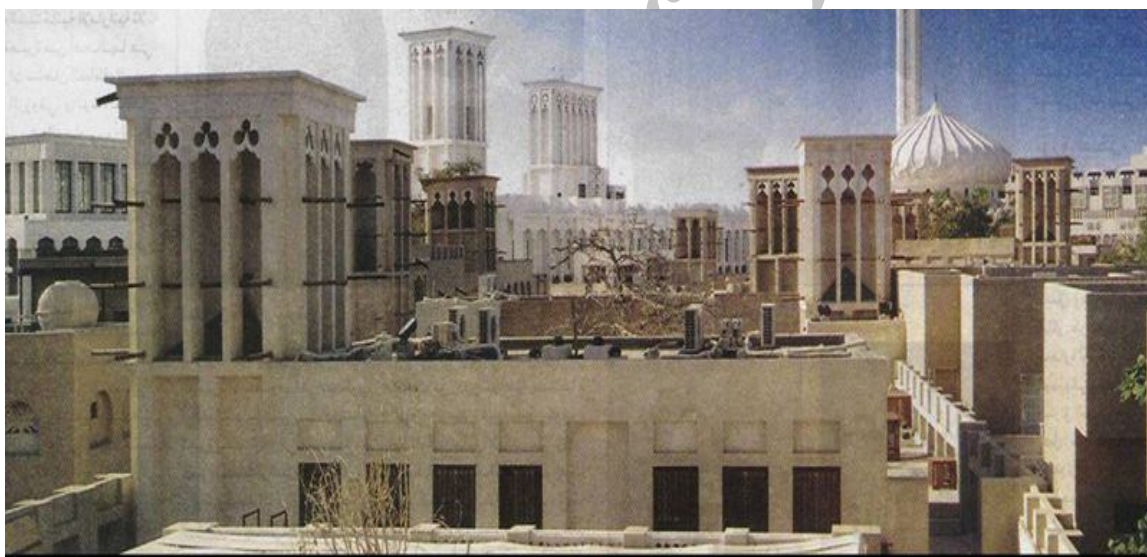

عکس شماره ۴: بادگیرخانه های بستکيه (۲)

عکس شماره ۵: محله بستکیه پس از بازسازی توسط حکومت دبی (۱)

عکس شماره ۶: محله بستکیه از نمای دور پس از بازسازی (۲)

عکس شماره ۷: بازدید توریست‌ها از محله البستکیه

عکس شماره ۸: نمایی از مرکز البستکیه در شب

پی‌نوشت‌ها

- سدیدالسلطنه، محمدعلی (۱۳۶۳) **بندرعباس و خلیج فارس**، تصحیح احمداقتداری، تهران: انتشارات دنیای کتاب.
- سلامی بستکی، احمد (۱۳۷۴) **سالار جنوب**، ناشر: مولف.
- ----- (۱۳۷۳) **بستک در گذرگاه تاریخ**، شاکر.
- معاونت آمار و انفورماتیک (۱۳۸۰) **سالنامه آماری استان هرمزگان**، سالنامه مدیریت و برنامه ریزی استان هرمزگان.
- موحد، جمیل (۱۳۷۳) **بستک و خلیج فارس**، دبی: انتشارات محمد احمد کپیتل، چاپ دوم.

- نوربخش، حسین (۱۳۸۱) **برکه های آب در سواحل خلیج فارس**، فصلنامه فرهنگ مردم، سال اول، شماره دوم، ۱۷-۱۰.

ب) پایان نامه

- پدیدار، محمود (۱۳۸۲ ش) **توانایی‌های محیطی شهرستان بستک**، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد لارستان.

ج) منابع عربی

- العبودی، ناصر، بن حسین (۱۹۸۹) **الأماكن الأثرية في الإمارات**، ج ۱ و ۲، ابوظبی: شركة ابوظبی للطباعة والنشر، چاپ سوم.
- خلفان، الروم، محمد (۱۹۸۸) **الحدائق والمتاحف في الإمارات**، ج ۱، ابوظبی: شركة ابوظبی للطباعة والنشر، چاپ سوم.

۱. نام کوهی است در شمال بستک که بزرگ‌ترین کوه شهرستان بستک است.
۲. نام یکی از روستاهای شهرستان بستک است که در نزدیکی لارستان قرار دارد.
۳. نام یکی از روستاهای شهرستان بستک است.
۴. نام یکی از روستاهای شهرستان بستک است. که این دو روستا در حال حاضر برای بخش شدن، با یکدیگر رقابت شدیدی دارند.
۵. نام یکی از روستاهای شهرستان بستک است که جزو دهستان فرامرزان است.
۶. شهری از توابع لارستان استان فارس.
۷. یکی از روستاهای توابع صحرای باغ که در نزدیکی لارستان قرار دارد.

منابع

الف) کتاب‌ها

- افشارسیستانی، ایرج (۱۳۷۸) **شناخت استان هرمزگان**، تهران: انتشارات هیرمند.
- انجم روز، عباس (۱۳۷۵) **فرهنگ دری و جغرافیایی لارستان**، تهران: انتشارات فروغ علم.
- بالود، محمد (۱۳۸۴) **فرهنگ عامه در منطقه بستک**، تهران: نشر همسایه.
- بنی عباسیان بستکی، محمداعظم (۱۳۳۹) **تاریخ جهانگیری و بستک**، به کوشش عباس انجم روز، تهران: بی نا.
- تقوی، کرامت الله (۱۳۷۹) **تقویم تاریخ لارستان**، شیراز: انتشارات تخت جمشید و قم: انتشارات بخشایش.

- رحمة، عبدالله بن عبدالرحمن (۲۰۰۶) الإمارات فى ذکرة أبنائها، ج ۱ و ۲، ابو ظبى: چاپ القراءة للجميع للنشر والتوزيع، چاپ سوم.
- محمدیان کوخرى، محمد (۲۰۰۸)، الإمارات عبر التاريخ، ج ۱، چاپ دبی.
- مجله عربى الكويتى، شماره ۱۸۱.
- هفته نامه فستیوال، چاپ دبی، ژانویه ۲۰۰۶ میلادی.

Archive of SID